

Шевчук В.О., Черкас Н.І. Інвестиційна привабливість та технологічний розвиток регіонів: європейський досвід// Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. — сборник научных трудов. Донецк: ДонНУ, 2006. — С. 493-498.

ШЕВЧУК В.О.,

д.е.н., проф. Університету „Politechnika Krakowska”

ЧЕРКАС Н.І.

аспірантка Львівської комерційної академії

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ І ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Вступ. У країнах Євросоюзу питання регіонального розвитку традиційно розглядаються у контексті вирівнювання (або конвергенції) економічних показників окремих регіонів, передусім після вступу Іспанії і Португалії; ще потужніші виклики створює розширення ЄС за рахунок країн Східної Європи [1]. Успішна конвергенція передбачає підвищення інвестиційної привабливості за рахунок фінансових субсидій або створення сприятливих умов для технологічних інновацій [2, р. 2]. З початку 1990-х років посилення міжрегіональної конкуренції створює виразний тиск у бік підвищення інноваційного характеру регіонів — як в економічному, так і політичному розумінні [2, р. 1]. Відсталість окремих регіонів пояснюється не лише браком капіталу чи інфраструктури, але й відсутністю місцевих науково-дослідницьких проектів [3, р. 7, 15]. Якщо неокласичні моделі пов'язують конвергенцію виключно із спадною віддачею на капітал, то сучасні моделі ендогенного зростання і „нової географії” засадничим чинником вирівнювання показників економічного розвитку визначають акумуляцію досвіду і технологій [1, р. 10]. Регіональний розвиток значною мірою залежить від попиту на експорт, який, зі свого боку, стимулює збільшення вартості послуг, що надаються на місцевому рівні [4, р. 1]. Зовнішня торгівля може перешкоджати конвергенції, оскільки спеціалізація на виробництві традиційних низькотехнологічних товарів поглиблює відставання від багатих регіонів. Останнім часом визнається, що інвестиційна привабливість істотно зростає у випадку реалізації спільних технологічних проектів на прикордонних територіях.

Відсутність регіональної компоненти навіть визнається серйозним недоліком прийнятої у 2000 р. Лісабонської стратегії, покликаної підвищити конкурентоспроможність країн ЄС [5]. Все частіше науково-дослідницькі центри відкриваються на периферії [2, р. 1]. Поєднання інновацій, регіонального розвитку і прикордонного співробітництва переконливо демонструють Скандинавські країни [6, р. 56—58]. Саме за рахунок “регіоналізації” інноваційної політики у Швеції сподіваються подолати парадокс високих видатків на науково-дослідницьку діяльність і низького темпу економічного зростання [2, р. 12—13]. Сусідня Польща вирізняється намаганнями використати іноземні інвестиції для технологічного розвитку окремих регіонів, як це засвідчує досвід Краківського технологічного парку — спільного проекту Ягеллонського університету і американської компанії Motorola [7, р. 83—104]. Польські експерти пропонують відмінні стратегії для кожного регіону, узгодження національної і регіональної інноваційної політики та її підтримку відповідними інституціями [8].

У такому контексті становить інтерес визначення характеру і перспективних напрямів вирішення „подвійного” завдання — підвищення інвестиційної привабливості та стимулювання технологічного розвитку регіонів — для конкретних умов української економіки. Попри декларовану зацікавленість на всіх рівнях державного управління та значні теоретичні напрацювання, на сьогодні, на жаль, чіткої, зрозумілої та ефективної регіональної політики в Україні так і не вироблено [9, с. 87]. У цьому контексті нами послідовно розглянуто особливості „регіоналізації” інноваційної політики, критерії успішних інноваційно-територіальних програм та перспективи їх реалізації в Україні.

“Регіоналізація” інноваційної політики. Практична реалізація інноваційних програм на регіональному рівні залежить від: а) географічної концентрації наукових досліджень, б)

вертикальної фрагментації політичної системи, в) ступеня європеїзації та д) регіональних ресурсів [2, р. 2—5). Дослідницькі установи можуть рівномірно розташовуватися по території країни (*мультицентризм*), або зосереджуватися в одному чи декількох регіонах (*олігоцентризм*). Теоретично регіональні інновації легше реалізувати за умови мультицентричного розташування дослідницьких центрів або ширшого використання механізмів координації інноваційної діяльності, що дозволяє компенсувати недоліки географічного розпорощення науково-дослідницької діяльності. Така координація полегшується в міру зменшення ступеня фрагментації політичної системи, адже слабне вплив регіональних лідерів з потенціалом заперечення централізованих рішень (*англ. veto players*). Максимальний ступінь європеїзації уособлює членство в ЄС, тоді як на протилежному полюсі перебувають різноманітні варіанти менш формалізованого співробітництва. Не бракує припущень, що саме відчутніша європеїзація слугує стимулом для успішної регіональної політики. Збільшення інновацій ймовірніше очікувати в регіонах із значними фінансовими можливостями.

Нижче у таблиці подано порівняльну характеристику регіональних аспектів інноваційної політики для України, Польщі та Швеції. Скандинавську країну вибрано як успішний приклад „регіоналізації” інноваційної політики, а Польща слугує найбільш реальним партнером для налагодження прикордонного співробітництва у скандинавському стилі. В усіх трьох країнах спостерігається олігоцентрична концентрація науково-дослідних робіт навколо декількох регіональних центрів. У Польщі — це Варшава і Краків, в Україні — Київ, Донецьк, Львів, Харків. На відміну від Швеції, Польща характеризується вищою фрагментацією політичної системи. Набагато гірша ситуація в Україні, де фрагментація політичної системи дуже висока.

Таблиця Порівняння окремих країн

Критерії	Швеція	Польща	Україна
(1) Ступінь концентрації науково-дослідних робіт	Олігоцентризм	Олігоцентризм	Олігоцентризм
(2) Фрагментація політичної системи	Низька	Середня	Висока
(3) Ступінь європеїзації	Середній	Середній	Низький
(4) Регіональні ресурси	Слабкі відмінності	Слабкі відмінності	Значні відмінності

Джерело: власні оцінки для Польщі та України; дані для Швеції отримано [2, р. 11]

Істотні відмінності між Польщею і Швецією, з одного боку, та Україною, з іншого боку, стосуються розподілу регіональних ресурсів. Обидві країни ЄС характеризуються браком вагомих відмінностей щодо розподілу природних ресурсів, хоча це зовсім не означає однорідності окремих регіонів за іншими показниками. Приміром, у Польщі розрізняють чотири типи регіонів: виробничі, кластерні, технологічні та низькотехнологічні [8, р. 9]. Виробничі регіони характеризуються значними інвестиціями та розвинутим експортом. У кластерних регіонах існують компактні виробничі центри, які здатні виробляти продукцію, конкурентоспроможну на внутрішньому і зовнішньому ринках. За визначенням технологічні регіони передбачають зосередження відповідних виробничих і науково-дослідних структур. У технологічних воеводствах домінуюче значення мають їх центри — Варшава і Краків, відповідно. У низькотехнологічних регіонах переважають галузі з обмеженими можливостями експорту.

В Україні відмінності між регіонами є значними. На одному полюсі перебувають промислові регіони Сходу — Донецький і Дніпропетровський, що мають значні природні ресурси, та столичний регіон навколо м. Києва, де сконцентровано переробну промисловість. На протилежному полюсі — області Центральної і Західної України, де брак природних

ресурсів компенсується надлишком трудових ресурсів. Проте, вагомою перевагою окремих регіонів, як Львівська область, слугує близькість до кордонів ЄС, що потенційно дозволяє реалізувати значний науково-технічний потенціал. Перебування на межі двох економічних мега-систем – Європи та пострадянського простору, а також сприятлива кон'юнктура ринку праці, гарантують зацікавленість великих компаній в інвестуванні у ці регіони. Географічна близькість, історичні традиції, практична відсутність мовного бар'єру, відносно високий ступінь європеїзації, полегшений доступ на ринки по обидва боки кордону роблять регіональне транскордонне співробітництво потужним механізмом реалізації національних інтересів.

Успішним прикладом стимулювання інновацій загалом та регіонального і прикордонного співробітництва зокрема слугує регіон Копенгаген (Данія) — Мальме (Швеція), який називають європейським аналогом американської Силіконової долини [6, р. 56—58]. Навколо Копенгагена і Мальме постає велика агломерація — транскордонний регіон, який розвивається у напрямі науково-технологічного парку. Вже зараз до його складу входять декілька сотень підприємств електронної, біотехнологічної і медичної галузей, 26 дослідницьких клінік, 5 так званих технологічних „сіл” із сотнями інноваційних інкубаторів і 12 університетів, де вчать 135 тис. студентів. Кількість наукових працівників перевищує 35 тис.

Примітно, що успішне технологічне співробітництво в регіоні Копенгаген—Мальме розвивається на тлі доволі непростих датсько-шведських стосунків. Провінція Сканія, де історично виникла датська мова, стала однією із шведських провінцій наприкінці XVII ст. і з того часу місцеві мешканці зберігають сильні продатські сентименти. Напередодні референдуму про вступ Швеції до ЄС політики з провінції Сканія навіть погрожували, що у випадку негативного рішення будуть ініціювати приєднання до Данії [6, р. 56].

Завдяки обраній моделі регіонального розвитку шведська провінція Сканія ввійшла до числа найбільш динамічних регіонів Західної Європи. Зміцнення шведських регіонів відбувається за ініціативою „зверху”. Із середини 1990-х років центральний уряд визначає регіональні пріоритети для розвитку технологій та інновацій. У 1995 р. було започатковано створення консорціумів за участю університетів, дослідницьких центрів та малих і середніх підприємств (на сьогодні таких консорціумів налічується 22). У 2000 р. з'явилися регіональні угоди, а у 2004 р. — регіональні програми економічного зростання. З 2003 р. діють координуючі структури (*англ.* cooperation offices), які відповідають за виконання регіональних програм.

У Польщі згаданий вище Краківський технологічний парк доволі успішно використовує науковий потенціал відомого університетського міста, яке після початку трансформаційних процесів істотно потерпало від реструктуризації низькотехнологічних підприємств, пов'язаних з металургійним комплексом і машинобудуванням.

Критерії успішних інноваційно-територіальних програм. Досвід регіону Копенгаген—Мальме та подібних регіональних проектів промовляє на користь дотримання декількох критеріїв:

- створення інфраструктури,
- залучення хоча б одної великої компанії — технологічного лідера,
- стимулювання малих і середніх підприємств до співпраці з університетами,
- експортна орієнтація інноваційної діяльності.

Безпосередні причини успішної реалізації проекту Копенгаген—Мальме вбачаються у розвитку інфраструктури, а передусім моста через балтійську протоку Ересунн (Зонд), який уможливив міжнародну співпрацю в регіоні. Це наповнило європеїзацію практичним змістом, попри доволі скептичні оцінки (після прийняття відповідного рішення шведським парламентом опоненти цього рішення плакали по-справжньому). Можливі політичні перешкоди для реалізації проекту нівелюються як низькою фрагментарністю шведської політичної системи, так і продатською налаштованістю мешканців провінції Сканія.

Створення інфраструктури потребує значних державних інвестицій. Агломераційний механізм є переважно нелінійним, а тому невеликі кошти „капельного” інвестування практично нічого не дають [1, р. 14]. У ширшому розумінні для розвитку регіональних інноваційних проектів потрібна соціальна інфраструктура (освіта і ринок праці) та підтримка діяльності

потенційних інвесторів. Останнє переважно розуміють як надання безпосередніх пільг, хоча насправді набагато важливішою є підтримка купівельної спроможності місцевого населення та зменшення коштів торгівлі між регіонами. В середньому 30% бюджету ЄС використовується на розвиток транспорту і комунікацій, а ще 30% — на освіту, програми професійної перепідготовки та заходи щодо формування гнучкішого ринку праці.

Не відкидаючи важливості державного фінансування науково-дослідних програм, регіональний інвестиційний проект потребує залучення великої технологічної компанії, яка має потенціал своєрідного „центру зростання”. У регіоні Копенгаген—Мальме таку роль відіграла шведська компанія Ericsson. Варто зауважити, що в американській Силіконовій долині діяльність великої кількості інноваційних фірм стимулювала присутність компанії Hewlett-Packard. У польському Кракові розвиток технологічного парку відбувається завдяки американській компанії Motorola.

За умови залучення компанії — технологічного лідера важливо стимулювати співпрацю університетських центрів з малими і середніми підприємствами, що вирішальною мірою залежить від обраної державної політики. Безпосередні субсидії можуть залучити технологічних інвесторів і сприяти збільшенню експорту, але їх використання здебільшого критикується: у більшості випадків державні субсидії збільшують доходи корпорацій, але не створюють нових робочих місць, виникають сприятливі умови для корупції, порушуються принципи адекватності, рівності та нейтральності [4, р. 1—2]. Від субсидій виграють окремі компанії, але не території. Як показує досвід України останнього десятиріччя, створення пільгових умов далеко не завжди супроводжується підвищенням конкурентоспроможності вітчизняної продукції [10, с. 48—49]. Часто протекціонізм спрямований на обмеження конкуренції ззовні, а не на створення умов для мікроекономічної адаптації та розвитку. В таких умовах основним критерієм оцінки ефективності функціонування регіональної економічної системи є показники експорту і, насамперед, частка продукції з високим ступенем обробки.

Значення регіональних ресурсів полягає не так у фінансових можливостях, хоча Копенгаген і Мальме завжди належали до розвинених промислових центрів, як у поєднанні наукового потенціалу та якості людських ресурсів. Динамічний розвиток технологічних виробництв стимулювала наявність розкомплексованої молоді, яка цінує особисту свободу і здатна нестандартно мислити [6, р. 58]. Копенгаген завжди відрізнявся ліберальними настроями, свідченням чого стало вільне місто Крістіанія практично в історичному центрі датської столиці. Робота над сучасними технологіями вимагає відповідного настрою, а тому технологічні „села” навколо Копенгагена і Мальме переповнені мистецькими галереями.

Перспективи реалізації регіональних інноваційних програм в Україні. На перший погляд, найкращі передумови для розвитку інноваційно-територіальних програм мають промислові регіони Сходу і м. Київ. По-перше, тут зосереджено значні фінансові ресурси і в наявності необхідна інфраструктура. По-друге, залежність від низькотехнологічного експорту, а відповідно — від нестабільності цін на світовому ринку, так чи інакше передбачає диверсифікацію діяльності у бік технологічної продукції. Передусім це стосується виробничих комплексів Сходу України. За великим рахунком без інноваційних програм металургійно-хімічний комплекс Донецької чи Дніпропетровської областей може чекати доля німецької Рурської області чи американського Пітсбурга: закриття металургійних гігантів та супутніх підприємств, безробіття, руйнація інфраструктури, деградація соціальної сфери.

Кращі перспективи у Київського регіону, де сировинні галузі не відіграють помітного значення, однак подальша концентрація діяльності у столичному регіоні, де на сьогодні виробляється понад 20% вітчизняного ВВП, недоцільна. Найперше йдеться про стрімке підвищення коштів праці, пов'язане з подорожчанням нерухомості та інших компонент споживчого „кошика”. Загалом недоцільно гіпертрофовано розвивати столичний регіон за рахунок вітчизняної „периферії”, що фактично спостерігається в останні роки. Рано чи пізно це позначиться поглибленням економічних деформацій та соціальними проблемами.

Об'єктивно олігоцентрична концентрація українських науково-дослідних робіт сприяє розвитку Львівського і Харківського регіонів, які мають надлишок кваліфікованої робочої сили та глибокі університетські традиції. Обидва регіони є прикордонними, що може сприяти співробітництву в технологічних питаннях із сусідніми країнами. У такому контексті виразніше

простежуються переваги Львівщини, яка межує з країною ЄС — Польщею. Що більше, український Львів і польський Краків, який на сьогодні слугує прикладом успішного регіонального технологічного розвитку в трансформаційних економіках, до початку ХХ століття були відповідно східним і західним центрами єдиної австро-угорської провінції — Галіції. Це позначилося численними економічними і суспільно-політичними зв'язками, а найголовніше — ментальною близькістю регіональних еліт. Якщо прийняти ступінь європеїзації важливим чинником стимулювання інновацій на регіональному рівні, його різноманітні аспекти — від територіальних до ментальних — повинні допомагати створенню ефективного технологічного осередку на зразок Краківського чи навіть розвиток подій у напрямі спільного прикордонного проекту на зразок шведсько-датської співпраці у регіоні Копенгаген—Мальме.

Львів відрізняється значним науковим потенціалом, який з початком перехідного процесу залишився значною мірою „поза справами” внаслідок орієнтації переважної більшості дослідницьких інститутів на проекти військово-промислового комплексу, які втратили актуальність за умов ринкової економіки. Для Львова характерними є також сильні ліберальні традиції вільнодумства і прогресивних молодіжних рухів, високий мистецький потенціал, творче середовище, що слугує сприятливим ґрунтом для реалізації масштабних сучасних технологічних проектів.

Висока фрагментація українського політикуму та наявність потужних олігархічних угруповань може перешкоджати розвитку регіональних проектів шляхом блокування видатків на інфраструктуру та лобювання протекціонізму. Саме тому потрібні ефективні заходи щодо мінімізації ймовірних політично вмотивованих дій та їх „побічних ефектів”.

Висновки. Основних висновків два. По-перше, успішне подолання регіональних відмінностей залежить від реалізації інноваційних програм, які можуть мати національний (Польща) чи транскордонний вимір (Швеція—Данія). Таких прикладів поки що бракує в Україні. По-друге, реалізація регіональних інноваційних програм залежить від ступеня концентрації науково-дослідних робіт, фрагментації політичної системи, ступеня європеїзації та розподілу регіональних ресурсів. Комбінація зазначених чинників промовляє на користь реалізації пілоотної регіональної інноваційної програми на території Львівської області. Цей регіон відрізняється наявністю наукових кадрів, сприятливими культурно-психологічними характеристиками та безпосереднім межуванням з територією Польщі — країни ЄС, що дозволяє отримати максимальні переваги від європеїзації як одного з найважливіших чинників інноваційно-технологічних програм.

Література

1. Martin P. Can Regional Policies Affect Growth in Geography in Europe? — Paris: CERAS; London: CEPR, 1997. — 29 p.
2. Prange H. Explaining Varieties of Regional Innovation Policies in Europe. Discussion Paper. — Munich: Technical University, 2004. — 23 p.
3. Canova F. Are EU Policies Fostering Growth and Reducing Regional Inequalities? Els Opuscles del CREI. — 2001. — May. — Num. 8. — 55 p.
4. Lawrence S. Can It Work Here? The Regional Innovation Strategy Approach to Regional Economic Development. — Washington: Corporation For Enterprise Development, 2001. — 9 p.
5. Scott D. The (Missing) Regional Dimension to the Lisbon Process. — University of Edinburgh: Edinburgh, 2005. — 12 p.
6. Walat T. Ciesnina krzemowa // Polityka. — 2004. — Nr 48. — 27 listopada. — S. 56—58.
7. Deichmann J., and S. Karidis. Special Economic Zones and Foreign Direct Investment in Poland // Applied Economics Quarterly. — 2005. — Vol. 51. — No. 1. — P. 83—104.
8. Breckhout S. Regional innovation strategies in Poland: lessons and recommendations. — Rotterdam: ECORYS, 2004. — 16 p.
9. Блинов А. Богатые и бедные // Эксперт. — 2005. — №35. — 19—25 сентября. — С. 86—87.

10. Олефір А. Практика застосування тарифних та нетарифних заходів країнами-членами СОТ // Економіст. — 2004. — №12, — С. 47—49.

Резюме

На прикладі країн ЄС охарактеризовано відомі чинники регіональної інноваційної політики, як географічна концентрація наукових досліджень, вертикальна фрагментація політичної системи, ступінь європеїзації та наявність регіональних ресурсів. Сформульовано критерії успішних інноваційно-територіальних програм: створення інфраструктури, залучення компаній — технологічних лідерів, стимулювання співпраці малих і середніх підприємств з академічними університетами, експортна орієнтація інноваційної діяльності. Обґрунтовано можливості реалізації пілотної регіональної інноваційної програми на території Львівської області.

Резюме

На примере стран ЕС охарактеризовано известные факторы региональной инновационной политики, как географическая концентрация научных исследований, вертикальная фрагментация политической системы, степень европеизации и наличие региональных ресурсов. Сформулировано критерии успешных инновационно-территориальных программ: создание инфраструктуры, привлечение компаний — технологических лидеров, стимулирование сотрудничества малых и средних предприятий с академическими университетами, экспортная ориентация инновационной деятельности. Обосновано возможности реализации пилотной региональной инновационной программы на территории Львовской области.

Resume

Based on the EU experience, such well-known factors of regional innovation policies, as the geographical concentration of the research system, the vertical fragmentation of the political system, the degree of the Europeanization, and the endowments of the regions, are characterized. Criteria of successful regional innovation programs, as improvement of infrastructure, involvement of the companies — technology leaders, promotion of the cooperation between SMEs and academic universities, export orientation of innovation activities, are formulated. Possibilities of the implementation of a pilot regional innovation program in the Lviv Region are elaborated.